

Moderator **Christina Fjellström**, professor emerita, presenterar konferensens arrangörer, tillika introduktörer av *kritisk dietetik* i Sverige, fr v: **Nicklas Neuman, Elin Lövestam och Paulina Nowicka.**

Foto: Kristjan Aunver

The 1st Scandinavian Critical Dietetics Conference: Food and eating beyond calories

25 augusti, Uppsala

Intresset för det nya begreppet *kritisk dietetik* visade sig minst sagt vara försvarligt då samtliga åhörarpplatser i anrika Gustavianums auditorium *Minus* fylldes så snart det utannonserades att en konferensen i ämnet skulle avhållas. Upplägget var att förmiddagen fokuserade på att ge en bakgrund och att förklara vad kritisk dietetik är och kan komma att innebära för dietistkåren, medan eftermiddagens inbjudna föreläsare talade kring ämnen som psykologiska och sociokulturella perspektiv på ätande, medial kropprepresentation, och möjligheten av att påverka matvanor genom information. Områden som arrangörerna menade kunde utgöra exempel på kritisk dietetik. Här kommer emellertid endast förmiddagen att refereras eftersom den behandlade kärnan i den nya rörelsen.

MAGNUS FORSLIN

Dietistaktuellt
forslin@dietistaktuellt.com

HUVUDGÄSTER FÖR DAGEN VAR professor **John Coveney**, dekanus vid *School of Health Sciences, Faculty of Medicine, Nursing and Health Sciences at Flinders University*, Australien, och associate professor **Catherine Morley**, *Nutrition and Dietetics, Acadia University*, Kanada. Båda dietister och initiativtagare till *the International Critical Dietetics Movement*. I sin gemensamma presentation ger de en bakgrund och en redogörelse för den *Kritiska Dietetiken* (KD).

– Jag vill redan inledningsvis tala om att det inte finns någon färdig formel för vad KD är, inleder John Coveney, men mer än något annat är det ett perspektiv. Ett perspektiv i vardande. Det är emellertid inte något slutet sällskap, och vi har ingen hemlig hälsningsritual.

John Coveney är noga med att framhålla att de båda inte är i Uppsala för att missionera eller för att tala om att traditionell dietetik helt har tappat greppet: "KD är inte en arrogant hållning, utan en ödmjuk rörelse som ger erkänsla och visar respekt för det arbete som tidigare gjorts inom den

konventionella dietetiken". Han vill här särskilt framhålla alla de kvinnor som verkat inom en mansdominerad miljö och format den profession som idag verkar inom kost- och nutritionsbehandlingen.

– Vi har heller ingen avsikt att förleda (*bamboozle*) eller använda ett språkbruk ni inte känner er bekanta med, inte inta några svåra teoretiska positioner, och vi skall inte namedroppa vita, franska filosofer som **Foucault** eller **Deleuze**. De är centrala för det arbete som görs inom KD, men vi skall inte lyfta fram dem i vår presentation. KD är vidare ett stadigt pågående arbete med avsikt att knyta till sig andra discipliner, men framför allt är KD bra på att betrakta kost och människor utifrån en *kulturell kontext*. Den kulturella kontexten är t ex i Sverige en annan än min egen i Australien. Att inse detta är av väldigt stor vikt.

Detta med kontext har en avgörande betydelse för KD, för – som talarna menar – om man reflekterar över någon annans kulturella perspektiv så måste man också utmana sitt eget.

Principles of Critical Dietetics

Catherine Morley berättar att då hon utbildade sig var synen på vad dietister gjorde väldigt snäv.

– När jag var ung trodde jag att det måste vara något fel på mig för mina idéer tycktes inte diskuteras någonstans i litteraturen. Vid en viss ålder insåg jag att det inte var mig det var fel på...

Hon berättar hur hon hittade hem då KD-rörelsen bildades: 2009 samlade sociologen **Jacqui Gingras** en grupp om trettio ”tänkare” i Toronto. Människor som tyckte att de inte passade in.

– Jag kände att detta var *my people*. Var och en presenterade sina perspektiv och vi utbytte idéer. I slutet av mötet stängde några in sig i ett rum, och kom tillbaka med *the Declaration of Critical Dietetics*, som utgör det manifest som rörelsen tar avstamp ifrån [<http://www.practiceblog.dietitians.ca/2009/12/beyond-nutritionism-invitation-to.html>].

De grundsatser man här kom fram till var att KD skall:

- Verka internationellt, och inte bara utgöra en lokal rörelse
- Vara omstörtande (disruptive ≈ splittrande), tvärdisciplinärt och nyfiket
- Ifrågasätta antaganden, sanningar och sådant som tidigare tagits för givet

– Jag kan hålla med om att KD kan uppfattas

som kritik av den traditionella dietetiken, medger John Coveney. Men det handlar snarare om att ställa sig *utanför* dietetiken, och försöka förstå vad som utgör våra grundantaganden och varför vi har dessa. Här kommer också det viktiga ifrågasättandet, själva kritiken in.

- Vara transparent om värderingar.
- Placera individer, familjer och befolkningsgrupper i centrum avseende deras förhållande till kost och hälsa.

– Inom dietetiken är kosten i centrum, förtydligar John Coveney. Vi förstår mat utifrån dess sammansättning, olika biologiska och fysiologiska processer – det är det konventionella sättet att se. Inom KD sätter vi människor, deras kultur och sociala värld i centrum [se bild nedan]. Jag gillar bilden av den Heliga Treenigheten *Mat–Människor–Hälsa*. Den visar vad KD handlar om. Människor i toppen medan mat och hälsa utgör grunden för stödda dem.

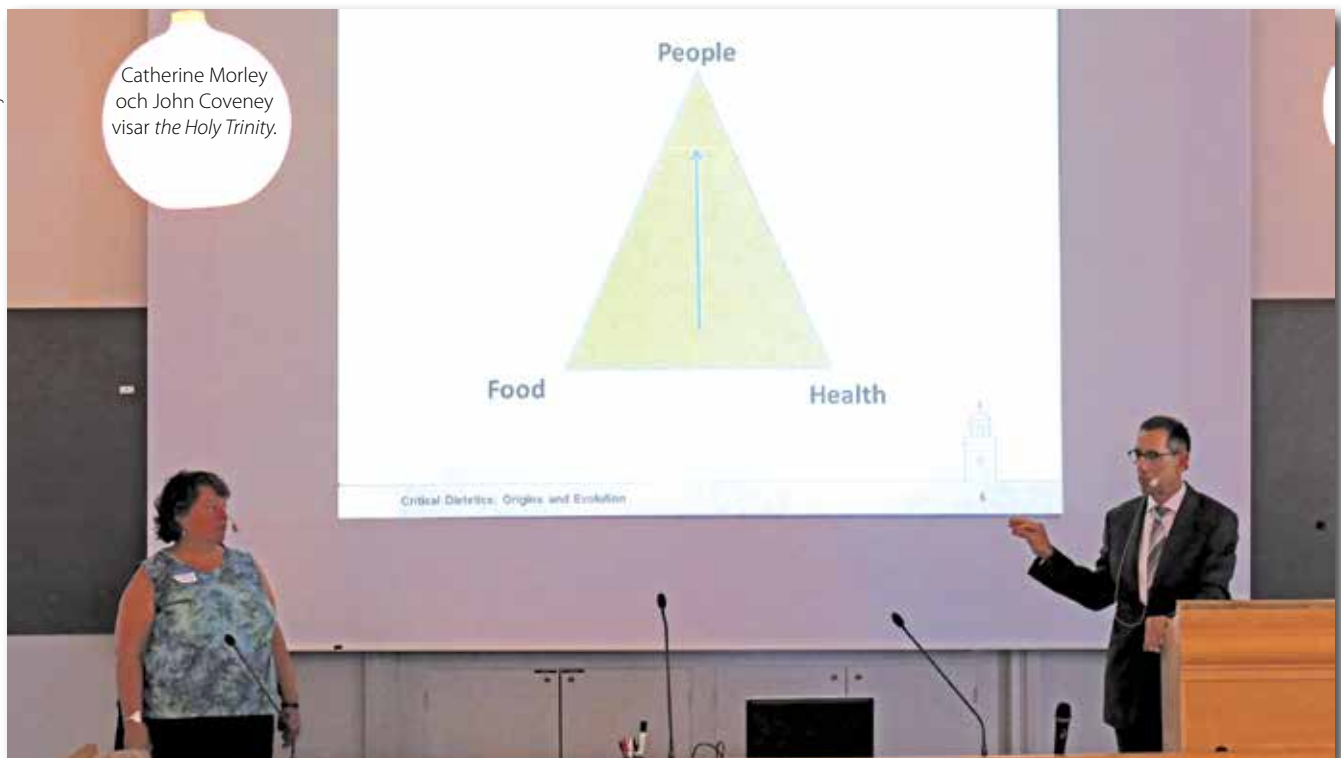
Enligt föreläsarna handlar KD om att granska den gängse verktygslådan som bara omfattar basen på pyramiden.

– Studenterna lär sig hur de skall använda den här verktygslådan i utbildningen, fortsätter han. KD vill sätta den i ett annat ljus och ge en mycket rikare känsla för vad dietetik skulle kunna vara genom att ställa andra frågor och fundera över helt nya saker.

Foto: Kirsjjan Aunver

Registrering

Catherine Morley och John Coveney visar *the Holy Trinity*.

Foto: Kirsjjan Aunver

”När du känner att du inte vet något, då är det dags att ta examen”, menar Catherine Morley.

– Vissa saker som vi tidigare har tagit för givet kan mycket väl vara helt fel, fyller Catherine Morley i. Vi kanske inte ens skall ha en verktygslåda?

Kritisk dietetik i forskning

KD skall inte bara användas inom utbildningen eller i professionen, utan i högsta grad även omfatta forskningen. John Coveney ger ett exempel genom att visa ett abstrakt från en studie som publicerades i *Journal of the American Dietetic Association*: ”The nutritional status and Dietary Adequacy of Single Women and Their Children in Shelters”. Vad forskarna upptäckte var att denna grupp inte nådde upp till rekommendationerna för en rad näringsämnen. Ett förslag till åtgärd som de kom fram till var att ”*applicable, understandable nutrition education should be offered mothers in shelter situations to help them make food choices at the shelter and when [sic] they become self-sufficient.*”

– Inom KD hade vi ställt andra frågor i den här typen av forskning: Varför är det så att människor som bor på härbärgen inte har ett fullgott näringsintag? Vilka politiska och sociala villkor är det som tillåter att människor befinner sig i en sådan utsatt situation? KD tittar på sådant. Denna studie har alltså en hel del i övrigt att önska.

John Coveney går vidare med fler exempel där han anser att KD har en roll att fylla. Hur värderingar kring mat, synd och skuld – som uppstått genom bl a religion och upprätthålls av exempelvis reklam – bör uppmärksammas.

– Varför har t ex kvinnor ett sådant komplicerat förhållande till mat? När började vi göra kvinnor till offer?

Kritisk dietetik i utbildningen

I den avslutande delen av föredraget berättar Catherine Morley om hur hon tillämpar KD i klassrummet. Utbildningen omfattar kursmoment som *Kritisk social teori, Social rättvisa, Sociala hälsoavgörande faktorer*, samt ovan nämnda programförklaring.

– Jag pushar verkligen för att studenterna skall förstå hur komplext dietistens arbete är, berättar hon. Ingen kunde förbereda mig på vad det innebär att vara dietist. Så när jag undervisar vill jag göra mina studenter redo för det oförutsägbara: *Unleash the unprepared unto the unsuspected*. Jag skickar iväg dem till det lokala marknadstorget klädda som trollkarlar eller iförda halloweenkostymer, och där får de prata mat och nutrition med främlingar. *They are having such good time.*

Catherine Morley menar att det finns många sätt att lära och man skall respektera detta hos studenterna. Hon verkar också för alternativa sätt att utvärdera studenternas kunskapsinhämtning: *Beyond testing* som hon säger, och berättar hur studenterna får utforma och redovisa sina terminsprojekt. Presentationen skall göras som konst i 2D eller 3D, som video eller en performance. Hon ger en rad olika exempel; alltifrån en tavla föreställande matspjälningssystemet i form av hundratals byx-

och skjortknappar, till att ge **Michael Jacksons** *Beat It* en ny text, och sedan framföra sången.

Vidare skall studenterna själva identifiera vad som saknas i litteraturen, och de skall se sig själva som kunskapsskapande.

– Det som förbryllat mig mest som lärare är att mina lektioner utgör första tillfället som studenternas egen kunskap efterfrågas. Det gör mig så ledsen.

John Coveney avslutar anförandet med att sammanfatta:

– KD innebär att man tillämpar en mångfald av angreppssätt för att förstå kost, hälsa&sjukdom, och människor. Den konventionella, biovetenskapligt förankrade nutritionen skall kompletteras med kunskap från socialvetenskaperna och humaniora – och resultera i en kunskapsmassa som ger större insikter kring de problem som dietetiken och nutritionsvetenskapen har att ta itu med. Det handlar om ett engagemang där vi reflekterar över vår egen verksamhet, och över de värderingar som denna verksamhet vilar på – *Är det vi gör verkligen vad vi bör göra?! Är det värdigt?! Är det respektabelt?!*

– KD handlar om en övertygelse om att vår verksamhet och yrkespolicy skall vara socialt rättvis, och som sådan kunna avkrävas ett ansvar från dem som förväntas bli betjänta av de åtgärder som grundas på dietetik och nutrition – *Gör vi verkligen gott mot dem som vi skall göra gott för?!*

Nästa år kommer den första fackboken om KD att ges ut: *Critical Studies and Critical Nutrition Studies* (2018) John Coveney and **Martin Caraher** (Eds).

Towards a Scandinavian Critical Dietetics

Leg dietist, fil dr **Elin Lövestam** och fil dr i kostvetenskap **Nicklas Neuman**, Uppsala universitet.

– När jag undervisar mina grundkursstudenter brukar jag ställa frågan ”Vad är kritiskt tänkande?”, inleder Nicklas Neuman. Först är de tyst förbryllade: ”Varför frågar han, han borde ju tala om det för oss”. Efter en stund kommer lite trevande ”att man inte ska svälja allt med hull och hår?”. Det är visserligen sant, men inte hela bilden. Kritiskt tänkande börjar med dig själv. Att du börjar med att ifrågasätta dina egna förutfattade meningar, dina egna utgångspunkter. Att anta att allt man tror kan vara fel. Varför förhåller jag mig på ett visst sätt till olika fakta-påståenden? Är det t ex mina politiska åsikter eller andra uppfattningar som ligger bakom?

Men Nicklas Neuman har också en annan specifik syftning med *kritiskt tänkande* som kan knytas till – och tillämpas på – vårt intellektuella arv inom exempelvis forskning och vetande. Våra idéer, vår föreställning om rationalitet och vårt sätt

att tänka är inte objektivt, utan formade av tidigare, historiska kontexter. Han fortsätter med ett ofta återgivet citat av den unge **Karl Marx**, hämtat från ett brev till dennes gode vän **Arnold Ruge**: "If we have no business with the construction of the future or with organizing it for all time, there can still be no doubt about the task confronting us at present: the ruthless criticism of the existing order, ruthless in that it will shrink neither from its own discoveries, nor from conflict with the powers that be. [...] the self-clarification (critical philosophy) of the struggles and wishes of the age."¹

– Marx har stark politisk laddning, fortsätter Nicklas Neuman, men han är inte desto mindre en viktig samhällstänkare oavsett vad man tycker om hans politiska åskådning. Han talar om *the self-clarification (critical philosophy) of the struggles and wishes of the age*. Så vi behöver medvetandegöra för oss själva vad det är vi gör, och identifiera vår samtids önsningar.

Marx' tankar tydliggörs i ett än mer känt citat från hans "Theses on Feuerbach" från 1845: "The philosophers have only interpreted the world, in various ways; the point is to change it". Vi skall alltså inte bara beskriva hur världen fungerar, vi har även en normativ mission, ett ansvar att förändra världen. Och det är just det normativa omdömet som utgör kärnan i alla kritiska perspektiv. Vi är inte bara uttolkare av fakta, vi har också ett *moraliskt ansvar* för hur vi hanterar, och vad vi gör av dessa tolkade fakta.

– Om vi t ex talar om *obesitas* så är inte det bara ett faktapåstående om en grupp människor, fortsätter Nicklas Neuman. Det involverar även olika innebörder för denna grupp, och vi bör kanske ha en idé, en uppfattning om det ansvar som följer med detta. Tidigare nämnde John studiet av de hemlösa. Ett kritiskt perspektiv på detta skulle kunna vara att ställa sig frågan om jag har ett *ansvar* för dem som samhällsmedborgare, som akademiker. Bör jag inte försöka ändra miljön för denna grupp istället för att bara observera dem från mitt elfenbenstorn?

Efter Marx kom en rad viktiga tyska ideologer som utgör de verkliga kritiska teoretikerna; en krets med anknytning till *Institut für Sozialforschung* i Frankfurt – den s k *Frankfurtskolan* med namn som **Adorno**, **Horkheimer**, **Marcuse**, **Benjamin**, **Fromm** och **Pollock** med **Habermas** i en nästa generation. Dessa är grundarna till *Kritisk Teori*. Riktningen står för en radikal kritik av allt som vi tidigare tagits för givet. Det innebär

¹Om inte konstruktionen av framtiden och den slutgiltiga utopin är vår sak, så är det så mycket säkrare vad vi för närvarande har att utföra. Jag avser den hänsynslösa kritiken av allt bestående, hänsynslös såväl däri att den inte gör halt för några slutsatser som att den inte viker undan i konflikter med de härskande makterna. [...] Att göra tidsåldern medveten om sina egna strider och önsningar (kritisk filosofi)." [Sv. övers. Sven Eric Liedman]

framför allt att Upplysningen och dess förmenta förtjänster ifrågasätts, liksom dess modernistiska arv.

En annan grundbult för rörelsen är det normativa antagandet att social forskning har en viktig roll att spela när det gäller social rättvisa, jämställdhet, social frigörelse, etc. Man förkastar också föreställningen om att kunskap skulle kunna genereras i ett politiskt vakuum, att det skulle kunna finnas kunskap som är värdeneutral. Niklas Neiman menar vidare att vetenskapliga upptäckter är inte fråga om en linjär ackumulativ utveckling – det handlar istället om olika sociala processer.

– Varför är viss forskning populär under vissa tider? Jo, den kan knytas till en specifik *kontext* som t ex idéer om moderniteten och upplysningstankens framstegstro. Vi har ju den här diskussionen inom nutritionsvetenskapen. Den forskning som bedrivs idag kan bero på att en stark, driven forskare lyckas skaffa medel till sitt intresseområde. Även om genetik eller mikrobiota uppfattas som fakta, så är det sociala processer som formar dessa forskningsområden och gör dem populära i olika sociala kontexter. Allt omges av ett politiskt eller ideologiskt ramverk.

Nicklas Neuman framhåller att feminismen har kommit att utgöra en viktig aspekt av kritisk teori – och att det handlar om kvinnornas intåg i akademien.

– Vi kanske bör tänka på kvinnornas perspektiv? Det är naturligtvis en viktig del av även dietisternas historia: *Kan kvinnor studera? Vilka jobb kan kvinnor ta? De kan laga mat, då kanske de skall ägna sig åt hushållsvetenskap?* Professionen bygger

på hela den här idén om femininitet, och har alltid nedvärderats i förhållande till maskulin vetenskap eller medicin. Därför handlar kritisk teori också om en kritik av den androcentriska världssynen, den manliga åskådning som genomsyrar all vetenskap, politik och kultur.

– Vad händer om vi istället tolkar världen utifrån de tystades synvinkel? Plötsligt får vi en helt ny världsbild, en ny social teori kommer till oss. I dag finns redan en lång rad områden inom vilken den kritiska teorin tillämpas – *postcolonial theory, queer theory, critical animal studies, critical race theory, critical masculinity studies*, för att nämna några.

De kritiska teorierna präglas enligt Nicklas Neuman av ett radikalt och subversivt ifrågasättande av *common sense* – av det sunda förnuftet och dess intellektuella tradition sedan Upplysningen, och utgår i stället från föreställningen om att allt skulle kunna vara på ett annorlunda sätt, och av att all kunskap har en ideologisk överbyggnad – även om vi inte själva kan uppfatta denna. Den har alltså uppstått i en politisk kontext, varmed idén om värdeneutral kunskap måste förkastas. Alla kritiska teorier omfattar, som nämnts, ett normativt antagande om att forskning har en uppgift att fylla när det gäller social rättvisa, jämlikhet, frigörelse, osv.

Elin Lövestam

Foto: Kristijan Aunver

Kritisk Dietetik i Sverige

Efter Nicklas Neumans redogörelse för den kritiska teorins grunder gick Elin Lövestam vidare med att diskutera vilken roll KD kan spela i Sverige och Skandinavien. Hon refererar till den debatt och diskussion med olika perspektiv som förs kring exempelvis dieter och övervikt – inte minst i Dietistaktuellt – och menar att KD kan erbjuda plats för att låta dessa samtal föras vidare, men även ge utrymme för att introducera nya aspekter som finns att hämta från andra ställen i världen.

– Det krävs att vi ökar kunskapen och erkännandet av perspektiv från human- och samhällsvetenskaperna – men även andra perspektiv – för att förstå vad dessa frågor egentligen

handlar om. Dietetiken i sig räcker inte. Vi behöver lyfta blicken *bortom nutritionen*.

Elin Lövestam anser att man bör fördjupa dietetikens transdisciplinära samarbeten. De mellan dietister och andra professioner, och områden inom utbildning och forskning, och även avseende yrkesutövningen.

– Det vore fantastiskt bra om dietister kunde involveras i exempelvis stadsplaneringen. Det finns så många områden som vi kunde lära från, och de från oss. En annan sak som är väldigt viktig att nämna i den här diskussionen är att vi dietister bör skaffa oss ett *outsider*-perspektiv på oss själva – vilka är vi? Vad gör vi och varför gör vi det vi gör? Vilka antaganden görs i våra metodval? Vi behöver kliva ur oss själva för att förstå detta. Jag tror t ex att vi måste diskutera vad som händer om vi endast talar om för människor att de behöver gå ned i vikt. Bidrar vi då till att stigmatisera människors livsstil? Eller kan det bidra till andra saker som vi egentligen inte vill vara delaktiga i? Hur skall vi närma oss dessa frågor som profession?

Elin Lövestam fortsätter med sina funderingar och undrar vad det egentligen innebär för dietistens yrkesutövning att kåren är så homogen, dvs består av svenskar med samma bakgrund.

– Skulle vi få en annan profession om vi rekryterade dietister med annan bakgrund? Skulle det bli annorlunda? Jag vet inte? Men jag tror vi behöver ställa oss frågan. Andra personer med andra erfarenheter skulle kunna vara värdefulla för oss som kår.

Nicklas Neuman fortsätter, och menar att KD har vuxit fram genom praktiska erfarenheter och det ser han som en styrka.

– Detta handlar inte bara om relationen dietist–patient, utan även om myndigheternas ansvar, samhällets individualisering, osv. Vi har många svåra sociala frågeställningar att ta itu med. Det är inte bara en fråga om vad som händer med människor i t ex offentliga måltider, utan vi bör se mer övergripande, över statens och de olika samhällsaktörernas funktion och ansvar. Vi bör se över professionens uppgift och plikt *bortom regelboken*. Visst, vi har våra kostrekommendationer, men som medborgare har vi något mer att bidra med!

Niklas Neuman och Elin Lövestam avslutade förmiddagens presentation av kritisk teori med att välkomna åhörarna att komma med synpunkter och åsikter – *Vi uppmanar er att vara kritiska och nu måste ni få kritisera detta!*

Härlig höst med

Xylaktas

En gång om dagen
vid laktosintolerans

Finns hos ditt apotek
samt på www.imagen.se